

הקדמה

א"ת 1234567

תשפ"ב

מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, אשר לאחר עבודה קשה של הרבה שנים, זכיתי היום לראות פרי עמלי, והספר הקדוש "עמוד העבודה" מופיע בהדרגה, כלול במעלות יקרות לתועלת ההוגים, ולכבוד המחבר הקדוש זי"ע.

ספר נפלא זה נתחבר לפני יותר ממאתים שנה, בתקופת מרן קודש הקדשים הבעש"ט זי"ע. מחברו היה הרה"ק צי"ע דורש טוב לעמו ורבים משיב מעון, ברוך הוא וברוך שמו, הידוע בשם רבי ברוך מוכיח, מגיד מישרים של העיר קאסוב, שנפטר בשנת תק"מ.

אביו שהיה "אביר הרועים מוכתר ומושלם בכל חכמה וחידה" (לשון רבינו המחבר ^{עליו בא' מדרשותיו, פרשת ויגש}) נקרא רבי אברהם מקאסוב, והוא היה אחיו של הרה"ק המפורסם רבי משה אבד"ק קיטוב, שהיה רב-חבר של מרן הבעש"ט הקדוש, ולפי מה שהיה מקובל בעיר קיטוב (כעדות הגאון רבי חיים גילערנמער אבד"ק קיטוב בהקדמת ספרו עונג חיים לשבת) היה הוא האיש אשר גילה לרבים את דמותו האמיתי של הבעש"ט כי "היה רבו וקשיש מניה והודיע טבעו בעולם". בספר שבחי הבעש"ט מסופרים כמה ענינים חשובים אודות הרב ר' משה הנ"ל בשייכות עם הבעש"ט, וכן יש חילופי-מכתבים ביניהם בכמה ספרים (בוצינא דנהורא, מדרש ריב"ש טוב ועוד), המעידים על הקשר האמיץ והידידות ששרתה ביניהם.

מתולדות חייו לא נודע כלום, מלבד אשר היה מגיד מישרים בק"ק קאסוב, ושמו הלך לפניו כדרשן ומוכיח, ורבים וכן שלמים היו משומעי תוכחתו, וממעתיקי שמועותיו שנמסרו מפה לאוזן.

* * *

רבינו חי בתקופה סוערת, תקופת הכרעתה הסופית של השבתאות. אף לאחר שהיה נדמה מכבר שנגע הנזק עבר מן העולם, צץ הנגע ופרח שנית בקירות בית ישראל, וספיחי האפיקורסות וההפקרות נראו מחדש במדינת פולין, תחת הנהגת הנוכל יעקב פראנק שר"י. רבות שבעו להם מרורות גדולי ישראל מן הויכוחים הפומביים שהי' עליהם לערוך בפני השרים, להצדיק את שיטת היהדות הצרופה

ואת אמיתת התלמוד הוא התורה שבעל פה. הויכוחים התקיימו אחד בשנת תקי"ז והשני בשנת תקי"ט. לסוף נצחו הרבנים ועדת ה'פראנקיסטן' התפוררה, כאשר רובם בכולם השתמרו ל"ע ועברו לחיק הנצרות.

גדולי האומה ברצותם לעקור עבודה זרה, שרשו אחריה, ומצאו ששורש הדבר הוא מה שעוסקים בלימוד הקבלה בגיל צעיר מאד, טרם שמלאו כרסם בש"ס ופוסקים, לכן גזרו בחרם באסיפתם ביומא דשוקא בהעיר הגדולה בראד, כ"ו אייר שנת תקט"ז, שאסור לשום אדם לעסוק בספרי קבלה טרם שמלאו לו ארבעים שנה.

ברם עוד סיבה גדולה היתה לזה, והוא מה שאנשי הכת ההיא - החל ממקור המומאה שבתי צבי ימ"ש ועד לתלמידי פראנק הנ"ל - היו מגשימים ענינים רוחניים, ומפרשים מהותים אלקיים במושגים אנושיים רח"ל מהאי דעתא, וזה אשר גרם להם לתלות בוקי סרוקי בספר הזהר ובכתבי הארז"ל, עד שהלכו מדחי אל דחי וירדו לבאר שחת.

וכבר המקובלים הקדמונים כהרמ"ק ואחרים האריכו והרחיבו הדיבור בזה, שח"ו להבין ולפרש ענינים הללו במושגים גשמיים. הוסיף עליהם הגאון המקובל רבי יוסף אירגאס בספרו שומר אמונים, שחיבר בתקופת השערוריה הקודמת לפראנק, הלא היא תקופת נחמיה חיון שר"י, שהמשיך מעשה תעתועיו של ש"ץ, והרתיע את העולם בשנות ת"ע, ויוסף הוא המסכי"ר בהסברות נפלאות איך להפשיט את הגשם מן הרוח, ולא לקצץ בנטיעות ח"ו.

אולם גם דברים הללו לא היה בהם די לגונן על הקבלה מפני המגשימים, מפני עומק המושג וקוצר המשיגים. לכן קם רבינו ונתעורר לגמור את המלאכה, ולנצל את הברכה אשר ברכו ה' בכשרון מיוחד, לדעת לנתח דברים קשים ומסובכים, ולשבר את האוון עד שיהיו הדברים מתקבלים ומתיישבים על הלב. וכמו שכתו בפה בן כחו בכתב, ולשונו עט סופר מהיר, בחן ובטעם ובלשון המושך את הקורא להפליא. כדי להציל את בני דורו מלהילכד ברשת הכפירה הנמשך מסיבה הנ"ל קם רבינו וחיבר באותה תקופה את ספרו "יסוד האמונה" אשר מטרתו הוא "להבין מהות הרוחניים כפי האפשרי להיות מושג בשכל האנושי המלוכש בחומר עכור", כי "תהלה ושבח לאל חסד הטוב ומטיב לרעים ולטובים כי גמל עלי חסד נפלא ואמין במאד מאד אשר השפיע עלי השגת מהות הרוחניים בתכלית מה שאפשר להיות מושג בשכל אנושי המתלבש בחומר עכור וגם". ספר זה מחולק לג' מאמרים: א' ויכוח השואל והמשיב; ב' הקדמה גדולה; ג' קונטרסים לחכמת אמת. רבינו רצה

הקדמה

להדפיס את החיבור הלו בחייו, ולקח הסכמות מעשרה גדולי ישראל, בשנות תקכ"א-תקכ"ה, וביניהם מאת הרה"ק רבי מנחם מענדל מפרמישלאן זי"ע, מראשוני תלמידי הבעש"ט ומנו"כ בעיה"ק טבריא, אשר לפי הנודע היא ההסכמה היחידה שנדפסה ממנו. אולם לא עלתה בידו, והדברים נשארו בכת"י.

אוצר החכמה

* * *

בד' בכד עם הספר "יסוד האמונה" הנ"ל, חיבר רבינו את הספר "עמוד העבודה", והוא קובץ דרשות שדרש במשך השנים בעירו ובשאר מקומות, ובם מבוארים בין השאר הרבה מעניני הקבלה בדרך העבודה, ומפורש הדק היטב האך לעבוד את ה' בבחינות הללו.

בידוע היה זה אחד מיסודות ועיקרי דרך החסידות, לתרגם את הספירות ושאר עניני הקבלה לשפת העבודה, ללמד אדם דעת האך לעבוד את ה' בגבורה שבחסד או בתפארת שבמלכות וכדומה בכל הענינים הגבוהים. גם עצם ההפשטה של הספירות העליונות מכל רעיון גשמי, היה מן הדברים שהבעש"ט הקדוש הזהיר ולימד דעת את העם, על כן בצדק שפטו מזה כי רבינו אחז צדיק דרכו בדרך החסידות, אף כי לא נמנה על הששים גבורים תלמידי הבעש"ט, או על אחד מהחבריא קדישא במעזריטש. מלבד זאת קרוב מאד לשער, כי מאחר שהיה רבינו קרוב לדודו הרה"ק רבי משה מקיטוב הנ"ל, וקיבל ממנו תורה (כמו שאפשר לראות מהרבה דברים שמביא ממנו בפירושו על התורה ובעוד מקומות), מילתא דמסתברא שגם הנמיה להבעש"ט ושיטתו קיבל ממנו.

עוד נכון לציין כי רבינו מובא בספה"ק תולדות יעקב יוסף - המקובל כספר הראשון בתורת החסידות - בפרשת צו (שמעתי בשם הרב ר' ברוך מוכיח), ובספר כתונת פסים, פרשת ויקרא (שמעתי מן מוכיח אחד מוהר"ב), והוא הדבר המובא בספרנו בדרוש הבטחון (אות ה').

לעומת זה מביא רבינו בספרו ב' פעמים את דברי הרה"ק המגיד ממעזריטש (נחמד ונעים, לקוטי אמרים אות צ"ז - המפורסם ר' בער מגיד. ושם אות קכ"ח - המפורסם מו"ה בער ממעזריטש). וגם את הרה"ק ר' מנחם מענדל מפרמישלאן

הקדמה

(מוהר"ם מפרעמישלאן), הרה"ק ר' ליב פיסטינער (המגיד מקאלאמיי), והרה"ק ר' נחמן מקאסוב (החסיד ר' נחמן מקאסוב).

גם ד"ת אחד המובא בדרוש המחשבה (אות מ"ג) על מאחו"ל אותו היצה"ר העבירו מלבבכם, הוא "חסידישע תורה" בתוכנה ובמהותה, ונדפס בכמה ספרי חסידות הראשונים - ובתוכם צוואת הריב"ש, דרכי ישרים להרה"ק רמ"מ מפרעמישלאן זי"ע; אמרי אמת; אור אמת; קדושת לוי ועוד - ממש אות באות, כמבואר באריכות בהערה שם. כנראה שזה היה שיחה שהעתיקו הצדיקים כל אחד לעצמו, ורבינו היה הראשון שסדרו בספרו.

ובמו כן מה שהובא לאחר מזה באותו הדרוש (אות מ"ד) הענין של שלשה ספרים נפתחים בר"ה, ראה בהערה שם כמה מראי מקומות לספרי חסידות, אשר כולם נתנבאו בסגנון אחד, וגם על זה שבוע חותם תורת החסידות בלי ספק וערעור כלל.

[1234567]

בכלל מוצאים אנו בין דבריו דברים הנודעים כיסודות מוצקים של תורת הבעש"ט ותלמידיו, כמו: במקום מחשבתו של האדם שם הוא נמצא; הקב"ה עושה רצון ליראיו, כדי למלא רצונם; כל הנגעים שהאדם רואה בחבירו, הם מנגעי עצמו; ללמוד מהיצר הרע אומץ העבודה, וכן הרבה.

בפרט ישנה השוואה ברורה בין הרבה דברים הנמצאים בדרשותיו של רבינו, לבין מה שמובא בספרי תלמידי המגיד ממעזריטש, כמו קדושת לוי; יושר דברי אמת; אורח לחיים; ברית אברהם, ולפעמים אפילו אותם הפירושים בפסוקים, אשר כנראה מזה שד"ת הללו נתבדרו בבי מדרשם של תלמידי המגיד, וגם רבינו השתמש בהם בדרשותיו.

אבל על הכל הוא מהות ותוכן מוסריו ודרשותיו, שכולם המה בדרך אהבה, בהראות להם נועם ויום, איך שגשמתם חצובה מתחת כסא הכבוד, ובנים הם לה' אלקיהם הרוצה בטובתם, ולא כדרך שאר הדרשנים והמוכיחים בשער באותם הימים, שהיה דרכם להפחיד את שומעיהם בעונשים קשים, והיו מרבים לדבר עליהם קטגוריא, כידוע שהבעש"ט הקדוש לא היתה דעתו נוחה מזה ואכמ"ל. א"כ איפוא אין לך ספר חסידות מקורי וקדמון יותר מזה הספר, ולא בכדי חבבוהו הצדיקים ושמוהו עטרה לראשם.

נוסף על כל אלה, מצוינים דברי רבינו בזה שכל דבריו בנויים על אדני השכל וההגיון. כמעשיו בראשון להסביר כל מושג של קבלה, כמו השתלשלות

הקדמה

העולמות וכדומה, בדרך שכלי, כך מעשהו בשני, להסביר כל עניני העבודה בדרך חקירת השכל, הפלא ופלא, להמתעמק בהם ורוצה לעמוד על חקר תוכנם ומהותם האמיתית. ובוה באמת יחודו של הספר הלז, שיש בו מיזוג נפלא של עבודת המה והלב, היינו מחשבה והגיון מצד אחד, עם רגש וחמימות מצד האחר, וילכו שניהם יחדיו.

* * *

באמור לעיל רצה רבינו בעצמו להדפיס את הספר וקיבץ על זה הסכמות. כנראה שאז לא הראה להמסכימים רק את החלק הראשון, כי כך משמע מדבריהם, המדברים רק מענין הפשטת הגשמיות מדברי קבלה, ומהסבריו הנפלאים של רבינו, אשר כולם המה בספר "יסוד האמונה". לעומת זה כאשר רצה בנו של רבינו הוא הרה"צ המפורסם רבי יוסף זצ"ל מ"מ בעיר באטשאן, להדפיס את הספר בשנת תקנ"ה, ואף הוא אסף הסכמות מגדולי המדינה, סובבים הולכים ההסכמות ההן על הדרושים ועניני מוסר והתעוררות שדרש ברבים, אשר נראה מזה שאז היתה הכונה להדפיס את החלק השני הנקרא "עמוד העבודה". ברם לא אסתייעא מילתא, ולא זה ולא זה עלתה בידם, ושני החלקים נשארו מונחים בכת"י עוד הרבה שנים, עד שבשנת תרי"ד נדפסו יחדיו בכרך אחד, ותחת שם אחד "עמוד העבודה", וכך חזר ונדפס בכל הדפוסים עד היום, ועי"ז נתפרסם ברבים בטעות שם הספר "עמוד העבודה" כשם הכולל של שני החלקים.

ובעזה"ת שכיום אנו מתקנים את המעוות, ומחזירים עטרה ליושנה, לעשות רצון צדיק המחבר זצ"ל שכותב בהקדמתו, לאחר שמפרט תוכן החלק הראשון, בזה"ל: "וענין כל אלה הדברים (היינו "ההקדמה הגדולה שחברתי פה, הוויכוח השואל והמשיב, אשר בס הסברתי מהות הרוחניים ... מפתח בקיצור להבין ענין הצמצום על בוריו ... ביאור ענין אור פנימי ואור מקיף ואורות וכלים ...") וכיוצא בהם, נכנה בשם 'יסוד האמונה'. ואח"ז נבאר סדר עבודתינו לשמו יתברך, ומה אנו מתקנים בלימודינו התורה ועסקנו במצות, ואיך הוא הענין המובא בזוהר שבקובדא דלתתא איתער עובדא דלעילא, וביאור כמה וכמה מאמרי רז"ל המדברים מענין העבודה. ונכתוב כמה וכמה תוכחת מוסר נפלאים מוסברים ומקורבים אל השכל האנושי מאוד ומיישרים את האדם לתורה ולעבודה (ומוסיף למנות עוד כ"ה ענינים, ומסיים:) אלה הביאורים, ועוד כהנה וכהנה ביאורים דוגמתן אשר לא אוכל

הקדמה

1234567

לזכור כעת את כולם בע"פ, אקרא בשם 'עמוד העבודה'. עד שחיבור שני הענינים יכללם השם הוי"ה ית"ש בר"ת שהוא יסוד האמונה ו'עמוד ה'עבודה. והשני הדרכים הללו נבאר בעזה"י ויתעלה בדרך חקירה, ויקורב אל השכל מאוד בהסברה רחבה ומלאה". - הרי שפתי רבינו ברור מללו שהחלק הראשון המבאר את יסודות הקבלה יקרא בשם 'יסוד האמונה', והחלק השני המורה דרך בעבודת ה' יקרא בשם 'עמוד העבודה', ושניהם יחד יכללו בשם הוי"ה ברוך הוא.

עוד מספר לנו רבינו שם בהקדמה הנ"ל כי הוא מוסיף לכתוב עוד חד"ת, וז"ל: "ובעזרת האל עוד ידי נטויה לכתוב ביאורים על מקצת מקומות בש"ס. יש מהם אמיתים ממש, ויש מהם קרובים לאמת ונראים אמיתים. ועל כמה דיבורים של רש"י בחומש, קצתם מפי עצמי וקצתם מה שלקטתי מפי סופרים וספרים. ומי יתן ואזכה שיתפרסמו ברכים". חידושים הללו נדפסו גם הם לראשונה בשנת תרי"ד, יחד עם ספר "עמוד העבודה", בכרך מיוחד תחת השם "יסוד האמונה". כלומר דבהדפסה הראשונה (משערנאוויץ תרי"ד) הופיעו ב' כרכים יחד, כרך א' בשם "יסוד האמונה" הכולל כל הדברים שהמחבר רואה אותם רק כנספח אל הספר, ואינו קורא אותם בשם כלל, וכרך ב' בשם "עמוד העבודה" הכולל ב' חלקי הספר אשר המחבר קראם בשמות "יסוד האמונה, ועמוד העבודה". ככה חזרו ונדפסו הספרים בכמה מהדורות. במהדורת שנת תרמ"ד ביזפוף, נתוסף לכרך הראשון עוד שם, ומאז נקרא "נחמד ונעים" - יסוד האמונה". עכ"פ ברור דעירוב שמות יש כאן מתחילתו, ואין לשם "יסוד האמונה" עם כרך הראשון ולא כלום. גם על זה פקחנו עינינו, ובמהדורתנו יקרא בשם "נחמד ונעים" ותו לא.

אמור מעתה, דספרו של רבינו מחולק לג' חלקים: חלק א' "יסוד האמונה" - עניני יסודות הקבלה; חלק ב' "עמוד העבודה" - דרושים וליקוטים בעניני עבודה ומוסר; חלק ג' "נחמד ונעים" - דברים נחמדים על התורה, נ"ך וש"ס, פרקי אבות, ולקוטי אמרים, וגם קצת חידושי שיטות בכמה מסכתות.

* * *

ספרים יקרים הללו, חלק הראשון הפותח שער למתחילים בחכמה, ומאיר עיניהם של מבקשי תורת הח"ן לבל ינקשו בשינוגם, וכמו כן חלק השני והשלישי שהם שעשועים של מאות צמאי דרוש ומעמיקי מחשבה בכל דור ודור - עלו בהם

הקדמה

הרבה קמשונים. בדפוס הראשון אמנם אין נמצאים כל כך הרבה טעויות, אבל גם שם הקטעים ארוכים מאוד, לפעמים דפים שלמים בקטע אחד, אשר מקשה מאד על הלומד כמובן. אולם גרוע הרבה מזה הוא הדפוס השני - ובצילום ממנו הם כל הדפוסים עד היום - שהיה בסידור אותיות מחדש, ושם ישנם טעויות מרובות וחמורות, וכל הספר נלקה בחסר ויתר ובחילופי אותיות ותיבות, ולפעמים חסרות שורות שלמות, או שהן מופיעות חוץ למקומן, עד שהרבה פעמים קשה להבין את כונת המחבר ואת ההמשך בדבריו. גם נחסרו בכל המהדורות מראי מקומות, ופיסוק קטעים. מלבד מה שלפעמים ה' נחוץ להרחיב הלשון המובא במקורות, כדי לדעת על מה אדני הדרוש והחידוש הטבעו. כמובן שכל אלה הדברים הקשו על הלומד וחסמו בפניו את הדרך לבוא עד תכלית המכוון, ולטעום את הטעם האמתי במתיקות הדברים הקדושים.

לפני הרבה שנים העיר ה' את רוחי לתקן את המעוות, ולעשות אזנים לתורת רבינו. אספתי הרבה ספרים, ביניהם נדירים ביותר, אשר המחבר סומך את דבריו עליהם, ולפעמים מביאם ברמז ובקיצור נמרץ. עברתי על דבריהם בדיוק רב ובעיון, והרבה פעמים הצעתי שאלותי וספקותי בפני גדולים בחכמה זו, ובפני בקיאים בספרי הח"ן ובספרי חסידות ודרוש הקדמונים. יגעתי ומצאתי את שאהבה נפשי, ובסיעתא דשמיא נפלאה הצלחתי לפענח הרבה נעלמים, ולגלות את המרגלית הטמונה בין השיטין, עד שדברי המחבר מובנים לאשורם, בלי שום עקולי ופשוטי. גם תקנתי את טעויות הדפוס שהיו למאות, הוספתי אלפי מראי מקומות, סימני פיסוק, קטעים הארוכים אין סוף מקוצרים לקטעים קטנים, ונוסף על כל זה ציינתי אצל כל ענין, היכן אפשר למצוא את זה או דומה לזה בשאר חלקי הספר, או להשוות לספרים אחרים המדברים גם כן באופן זה. לפני כל קטע המתחיל ענין חדש, או פירוש נוסף וכדומה, העמדנו אות, לציון ולמספר, להראות שכאן מתחיל דבר חדש, וגם כדי להקל למצוא את הדברים, כי במפתח הם מצוינים לפי האותיות שלפני הקטעים.

בסוף הספר "עמוד העבודה" נספח קונטרס חדש, המכיל ליקוט מדברי רבינו המחבר זצ"ל שנמצאו בספרים אחרים, ואינם מובאים בפנים. גם לרבות דברי רבינו המובאים בפנים, אבל נדפסו מקודם בספרי חסידות שיצאו לאור מרם ראה ספרנו את אור הדפוס.

כאשר עלה ברעיוני לעסוק בזה, נכנסתי אל הקודש פנימה לכ"ק מרן אדמו"ר הגה"ק זצוק"ל מבאבוב, לשמוע חוות דעתו, ולקבל את ברכתו הקדושה.

הקדמה

פני רבינו זצ"ל האירו, והתחיל לדבר בשבח הספר ומחברו, ובהזכירו בעל פה את ההסכמות אמר בהתלהבות: "דו ווייסט וואס מיינט צו באקומען אן הסכמה פון רבי איציקל האמבורגער^{הרב} דער ראש ועד ארבע ארצות?", ובעת ההיא המריץ אותי לשקוד על המלאכה ולגמרה בכי טוב. בשנת תשנ"ח, כשכבר היה בידי חלק ניכר, והראתי אותו אל מרן זצוק"ל, היה בשמחה רבה, וקרא לבנו הצעיר הגה"צ פאר מקדושים רבי בן ציון ארי' ליבוש שליט"א, רב הצעיר דקהילתנו, וציווה לו לכתוב הסכמה בשמו. פקודת אביו שמרה רוחו ולזמן קצר^{הקצר} קבלתי הסכמה מפוארת, אשר תודפס אי"ה בקרוב, בעת אשר יצאו לאור ג' כרכי הספר יחד.

עתה^{הנה} לרגל השמחה אשר במעוננו, נשואי בתו תחי' של הגה"צ הרב הצעיר שליט"א^{הרב}, אשר זה שנים שהנני שותה בצמא את דבריו היקרים, מלאים זיו ומפיקים נוגה שלהבת י-ה, מדי שבת בשבתו, וגם כי זכיתי לקירוב ומאור פנים ממנו אלי, לכן לאות הכרת הטוב הנני מקדיש מהדורא ראשונה של חלק "עמוד העבודה" לכבוד החתונה, למזכרת נאה משמחה מפוארה זו. והנני בתפלה ותקוה שעי"ז יושפע שפע רב בנחת ושמחה לאהלי וגבולי, וזכות רביה"ק זצוק"ל ראש השמחה יגן עלי ועל ב"ב, שימלא ה' את כל משאלותינו לטובה בכל זמן ועידן.

והנני בזה להודות לאלה שעזרוני בעבודתי, והיו עמדי במלאכת ההגה, עריכת המפתחות ועוד, גם האירו את עיני בעצות נכונות והערות מועילות ה"ה הרה"ג ר' חיים בן ציון פאלגער שליט"א, ר"מ בישיבת כרם שלמה ד'באבוב; הרב שלמה שאול פיהרער הי"ו; הרב לייביש ראטנבערג שליט"א משגיח בכולל זכרון חיים ד'באבוב; והרב בן ציון הלוי מייזעלס הי"ו. זכות המחבר יגן עליהם, ויתברכו בכל מעשה ידיהם, עם רב נחת מצאצאיהם, כל ימי חייהם.

ובצאתי מן הקודש אחלה לקוני, שכאשר זכיתי לסדר אותו כן אזכה לעשותו כולו, ולהוציא לאור בקרוב את כל שלשה כרכי הספר, שיאירו פני תבל בהופעתם, וזכות המחבר הק' יסייעני שאוכל לעסוק בתורה מתוך הרחבת הדעת ומנוחת הנפש, באושר ועושר ובנחת וכל טוב סלה, לאורך ימים ושנים.

יעקב אהרן אילאוויטש